

גליון תתו + ערש"ק פרשת מקץ

לקראת שבת

עיונים וביאורים בפרשת השבוע

מה גרם להתרגשות מיוחדת אצל יוסף?

עצת יוסף – חלק מפתרון החלומות

בדין הפטרת שבת חנוכה שחל בר"ח

רפואת הנפש – דווקא באופן של יד"ש

מכון אור החסידות	Or Hachasidus
סניף ארץ הקודש	Head Office
ת.ד. 2033	1469 President St. #BSMT
כפר חב"ד 6084000	Brooklyn, NY 11213
03-738-3734	United States
Likras@likras.org	(718) 534-8673

צוות העריכה וההגהה: הרב לוי יצחק ברוק, הרב משה גורארי,
הרב מנחם מענדל דרוקמן, הרב צבי הירש זלמנוב, הרב שלום חריטנוב, הרב מנחם
טייטלבוים, הרב אברהם מן, הרב יצחק נוב, הרב מנחם מענדל רייצס, הרב אליהו שוויכה

מעשים מכ"ק הבעש"ט הק'

מורנו הבעל שם טוב אמר לתלמידיו שהדרך האמיתית היא, שמה שאדם רואה ושומע אינו דבר מקרי, אלא הוראה מן השמים. צריכים לעורר רחמי שמים לזכות להבין מה שרואים.

העבודה האמיתית היא לראות את האמת, שכל יהודי הוא שליח לגלות אלקות, והיהודים הפשוטים בתמימותם הם עבדי ה' אמיתיים. והורה לתלמידיו להסתכל על ר' פסח שואב המים כשהוא צריך להיכנס לבית הכנסת להתפלל.

תלמידי הבעל שם טוב התבוננו בר' פסח לפני כניסתו לבית הכנסת להתפלל מנחה, איך הוא נוטל את ידיו מספר פעמים ומנגבן בבגד, וכשפתח את דלת בית הכנסת ונכנס לבית הכנסת השתנו פניו מחמת היראה. וכשהסתכל על ארון הקודש ואמר הפסוק "שויתי ה' לנגדי תמיד" שונו פניו בצבעים שונים.

מורנו הבעל שם טוב הי' המדריך הנכון, ידע מה להראות לחבריא קדישא, ולתלמידים הקדושים היו העינים המאירות האמיתיות לראות.

(תרסם מספר השיחות ה"ט ש' עמ' 331 - 4 - ספר השיחות הי"ח המתרגם ללח"ק עמדים קלד-ה)

פעולתם של "עושי מלאכה במים רבים"

["תורה" שאמר כ"ק הבעש"ט הק' בקשר לפדיית נשמה מעמקי הקליפות:]

כתיב: "יורדי הים באניות, עושי מלאכה במים רבים". כתיבת "אני" יש ב' פירושים: אני - ספינה, אני - מספר. "יורדי הים" קאי על הנשמה היוורת להתלבש בגוף שהיא בדוגמת הים, כמו שמי הים מכסים על מה שבתוכם כן הגוף מכסה על הנשמה האלוקית שבתוכו.

וביורדי הים, היינו בנשמות היורדות, יש ב' אופני ירידה: יש ירידה, הגם שהיא ירידה בים, בכל זה יש לו ספינה, והוא חינוך וסביבה של בני תורה ושומרי מצוה, אבל ישנה ירידה של תאני' ואני', הנשמה היוורת בגוף של ישראל שאינו בסביבה של בני תורה ושומרי מצוה.

אבל ישנם העושי מלאכה במים רבים, והם אלו הנשמות שצריכות לרדת לים, לעשות מלאכה גם במים רבים להציל את אלו הנשמות אשר ירדו בתאני' ואני'.

(ספר הוכרונות ח"ב עמ' 724)

פתח דבר

בעזה"ת.

לקראת שבת קודש פרשת מקץ, הננו מתכבדים להגיש לקהל שוחרי התורה ולומדי', את קונטרס **'לקראת שבת'** (גליון תת), והוא אוצר בלום בעניני הפרשה מתוך רבבות חידושים וביאורים שבתורת נשיא ישראל ומנהיגו, כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

וזאת למודעי, שבדרך כלל לא הובאו הביאורים כפי שנאמרו, ואף עובדו מחדש ונערכו ע"י חברי המערכת, ולפעמים בעת העיבוד הושמט ריבוי השקו"ט בפרטי הענינים והרחבתם עם המקורות כפי שהם מופיעים במקורם [ובפרט, במדור "חידושי סוגיות", שמופיעים כאן רק עיקרי הדברים], ויש להיפך, אשר הביאורים נאמרו בקיצור וכאן הורחבו ונתבארו יותר ע"פ המבואר במקומות אחרים בתורת רבינו. ופשוט שמעומק המושג וקוצר דעת העורכים יתכן שימצאו טעויות וכיו"ב, והם על אחריות המערכת בלבד, ושגיאות מי יבין.

ועל כן פשוט שמי שבידו הערה או שמתקשה בהבנת הביאורים, מוטב שיעיין במקורי הדברים (כפי שנסמנו בתוכן הענינים), וימצא טוב, ויוכל לעמוד בעצמו על אמיתת הדברים.

ויהי"ר שנוכה לקיום היעוד "כי מלאה הארץ דעה את ה'", ונוכה לשמוע תורה חדשה, תורה חדשה מאתי תצא, במהרה בימינו ותיכף ומיד ממש.

בברכת שבתא טבא, מכון אור החסידות

תוכן ענינים

מקרא אני דודש.....**ב**
מה גרם להתרגשות מיוחדת אצל יוסף?

מנין למד רש"י להעמיס ביאור שמם של עשרת בני בנימין בשיחתו ליוסף? / מהי משמעות מספרם של בני בנימין בשיחת יוסף ובנימין? / ההכרח בפשוטם של כתובים שבנימין ביאר ליוסף טעם קריאת כל עשרת ילדיו

(ע"פ לקוטי שיחות חפ"ז עמ' 348 ואילך)

פנינים ... עיונים וביאורים קצרים**ה**.
"מפני כבוד המלכות" – מלכותו של יוסף (ע"פ לקוטי שיחות חל"ה עמ' 176)
עצת יוסף – חלק מפתרון החלומות (ע"פ לקוטי שיחות חפ"ז עמ' 339 ואילך)

יינה של תודה.....**ו**.
תשובה בבחירה חפשית

מדוע ציער ראובן את אחיו כאשר התחרטו על חטאם? / כיצד המתין הרמב"ם עם "עמוד התורה והמצווה" עד סוף ספר המדע? / מדוע תשובה מתוך צרה אינה תשובה שלימה? / וכיצד "בחירה חפשית" היא יסוד עבודת התשובה מכל צדדי'?

(ע"פ לקוטי שיחות ח"ל עמ' 198 ואילך)

פנינים ... דרוש ואגדה**ט**
"נותנים בתבואה מעפר המקום" – חשיבות הביטול בלימוד התורה (ע"פ לקוטי שיחות חכ"ה עמ' 224 ואילך)
הדרך לעורר רחמים על הנפש (ע"פ לקוטי שיחות חפ"ז עמ' 348 ואילך)

חידושי סוגיות**י**.
ברץ אין מודל'ין מנביא לנביא ונפק"מ להפטרת שבת חנוכה שחל בר"ח

יפלפל בדעת הב"י אימתי ס"ל להתיר דילוג מנביא לנביא ע"פ ראיות ליסוד ההיתר וטעמו / עפ"ז יסיק לענין הוספת פסוקי הפטרת ר"ח ומחר חודש - בהפטרת שבת חנוכה שחל בר"ח, וידון בשיטת אדמו"רי חב"ד בזה

(ע"פ לקוטי שיחות חל"ה עמ' 187 ואילך)

תורת חיים**יג**.
רפואת הנפש – דווקא באופן של יר"ש

דרכי החסידות.....**יד**.
מעשים ואמרות מכ"ק הבעש"ט הק'

העדרת חיים

מכתבי עצות והדרכות בעבודת הש"ת בחיי היום יום

רפואת הנפש – דווקא באופן של יר"ש

נקודה, אף שזה במקצוע שלה, והוא שמהלך העניינים במצב בריאות [הנפש של המטופל] . . מוכיח (אם זקוקים להוכחה בזה) גודל כח האמונה, ובפרט הקשורה ומתבטאת במעשה בפועל, פעילות ציבורית, קיום המצות וכולי, לביסוס שלווה הנפשית של האדם, להמעט ולפעמים גם לביטול של הקונפליקטים הפנימיים וכן ה"טענות" שישנן לסביבה וכולי, למרות השיטה שאמונה ודת דורשים מן האדם קבלת עול לרסן ולדאג האינסטינקטים והיצרים, שלכן אינה רצויה בכלל ובפרט במקרה של אישיות הזקוקה לטיפול עצבים וכיו"ב...

(אנרות קודש חכ"ז עמ' קנח)

ריפוי הנפשות במובן העמוק והרחב יותר

...הנני משתמש בהזדמנות זו לאחל למר הצלחה במקצועו לרפא נפשות הפונים אליו, ותקותי חזקה, ובפרט על פי כתבו בתחלת מכתבו שאשתו אמרה לו שהוא חסידי, אשר ביחד עם ריפוי הנפש מבלבול עצבים וממתח עצבים וכיו"ב, תפעול עצתו והשפעתו לריפוי נפשות במובן העמוק ורחב יותר, על כל פנים כפי שנראה לי;

כוונתי בריאות בשטח הדת והאמונה ומסורת אבות של עשירות בדורות, היא תורתנו הנקראת תורת-חיים, הוראה בחיים, וביחד עם זה גם תורת-אמת, שהיא קובעת אמיתות המצב של נפש איש הישראלי, ובסגנון אדמו"ר הזקן, מחבר ספר התניא ומייסד תורת חסידות חב"ד: "יהודי אינו רוצה וגם אינו יכול להיות נפרד מאלקות".

(אנרות קודש חל"ב עמ' כח-ט)

רפואת הנפש ע"י רופא הפועל בהתאם לחיי תומ"צ

...בקשר לכתבו שהנ"ל נמצא בטפול אצל רופא העוסק בבריאות הנפש, אשר אף שאינו ברור כל כך לאיזה רופא מתכוון, אבל בכלל בעוונותינו הרבים סוג מיוחד ישנו מהנ"ל מתחילים הטפול מדיבור על ה' וכבוד שמים וכבוד אב ואם וכו', וצריך עיון ובירור גודל השכר ואפילו אם חשוב הוא, האם אינו יוצא בהפסדו במשך הימים,

פשוט שכמה רופאים מהנ"ל שהועילו ורפאו בדרכים ישרים, ובפרט מעת שפרופסור אחד מצא עוז בנפשו להכריז ולהודיע אשר (היפך שיטת מייסד טפול זה - הידוע) הרי האמונה בה' נטייה דתית בכלל המביא תוכן בחיים וכו' וכו' הרי זה מדרכים הכי יעילים לרפואה וכו' הרי עדיין מכמה סיבות לא חדרה שיטה זו לחוגים רחבים של רופאים הנ"ל ובמילא מקום לבירור.

(אנרות קודש חכ"ב עמ' רכו)

במענה על מכתבו . . בו כותב אודות בנו.. הנה בכגון שאלתו, צריך להתייעץ עם רופא מומחה במקצוע זה אחר שיספרו לו בפרטיות המתאימה.

ואפשר אשר [פרופסור מסוים] . . יכול לייעצו, כיון שמכיר הוא מהלך הנפש של אברכי ישיבה ואותם שקבלו חינוך חסידותי.

(מכתב כ"ד אייר תשס"ז)

כחה של האמונה בריפוי הנפש

...משתמש אני בהזדמנות זו להוסיף עוד

המדר מדרס
לעילוי נשמת
האשה החשובה מרת
רוחמה חי' פומא ע"ה
בת יכלהמ"א ר' חוב
ביסטריצק
ולכות משפחה שדח
י"א תש"ס

מקרא אני הדרש

ביאורים בפשוטו של מקרא

מה גרם להתרגשות מיוחדת אצל יוסף?

מנין למד רש"י להעמיס ביאור שמם של עשרת בני בנימין בשיחתו ליוסף? / מהי משמעות מספרם של בני בנימין בשיחת יוסף ובנימין? / ההכרח בפשוטם של כתובים שבנימין ביאר ליוסף טעם קריאת כל עשרת ילדיו

בפרשתנו מסופר בארוכה אודות ירידת בני יעקב למצרים, וכיצד בפעם השני הביאו עמהם גם את בנימין אחיהם הצעיר, על פי דרישת יוסף.

והכתוב מספר על התרגשותו של יוסף בקשר לראיית בנימין (מג, כט-ל): "וישא עיניו וירא את בנימין אחיו בן אמו, ויאמר הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי, ויאמר אלקים יחנך בני. וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו, ויבקש לבכות, ויבוא החדרה ויבך שמה".

ובפשטות מובן הטעם שהתרגש יוסף - שהרי כבר שנים רבות שלא ראה את בנימין, אחיו היחיד - אשר ילדה אמו רחל (וגם מבין בני יעקב בכלל - בנימין הוא היחיד שלא השתתף כלל במעשה מכירתו ותמיד הי' באהבתו עמו), ועתה כאשר רואה אותו לאחר זמן רב - מובן ש"נכמרו רחמיו".

אמנם בפירוש רש"י מוצאים אנו אריכות גדולה להסביר למה "נכמרו רחמיו" של יוסף, וזה לשונו:

"שאלו: יש לך אח מאם? אמר לו: אח חי' לי ואיני יודע היכן הוא. יש לך בנים? אמר לו: יש לי עשרה. אמר לו: ומה שמם? אמר לו: בלע ובכר וגו'. אמר לו: מה טיבן של השמות הללו? אמר לו: כולם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו. בלע - שנבלע בין האומות, בכר - שהי' בכור לאמי, אשבץ - ששבצו א-5, גרא - שנתגיר באכסניא, ונעמן - שהי' נעים ביותר, אחי וראש - אחי חי' וראשי חי', מפים - מפני אבי למד, וחפים - שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו, וארד - שירד לבין האומות, כדאיתא במסכת סוטה. מיד נכמרו רחמיו".

ולכאורה צ"ע, מנין למד רש"י להעמיס כל דין ודברים אלו שבין בנימין ליוסף - ב"פשוטו של מקרא"?!

ובפרט, שעד כה לא ידענו כלל על בניו של בנימין, כמה היו ומה שמותיהם - ודבר זה כתוב

לענין הוספת פסוקי מחר חודש בשבת ר"ח, שאמרי' בע"פ דוקא. וי"ל שאין הכוונה לומר גם הפסוקים דמחר חודש בע"פ דוקא, אלא שענין הוספת פסוקי מחר חודש הוא מעין וע"ד אמירת פסוקי שוש אשיש בע"פ. דענין אמירת פסוקים בע"פ מורה שאינו גדר של קביעות ולא חל ע"ז גדר אמירת הפטרה. ועפ"ז יש לומר, שכל הוספה של שני פסוקים לחוד אינה בגדר קביעות שיחול ע"ז האיסור דדילוג, כי קריאה חשובה היא רק כשיש בה ג' פסוקים, וכדמצינו מגילה כג: דצריך לקרות בתורה כל אחד מהעולים לכה"פ ג' פסוקים (והרי מספר זה שייך גם להפטרה, כי הטעם שהפטרה צ"ל כ"א פסוקים הוא להיותה כנגד קריאת התורה שיש בה ז' עליות כ"א לכל הפחות ג' פסוקים,

כדלעיל שם כג.).

ואם כנים הדברים, צ"ע בנדו"ד אם אפשר להוסיף הן פסוקי השמים כסאי והן פסוקי מחר חודש – ד' פסוקים. אבל נראה, דאף שיש מקום לספק הנ"ל, הנה למעשה יש להוסיף גם הפסוקים דמחר חודש, והוא ע"פ מ"ש כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע באגרת הנ"ל דאף שהי' מסופק בהוספת פסוקי ר"ח בשבת חנוכה מ"מ הי' נוהג להזכיר פסוקי ר"ח, "ולחשוב זה להפסק בין אמירת הפסוקים שלא מעין ההפטרה אין חשש בזה, שכשחפצים לומר איזה פסוקים בע"פ אין זה מעכב להברכות שאחר ההפטרה". וא"כ עד"ז י"ל בנדו"ד, דגם את"ל שיש מקום לספק בדבר, יש להוסיף גם הפסוקים דמחר חודש.

לראשונה במקרא בסדרה הבאה, פרשת ויגש (מו, כא) – ומתחזקת הקושיא מה ענין בניו של בנימין לבא?

ב. והביאור בזה:

אי אפשר לומר שיוסף התרגש כל כך **מעצם ראיית** אחיו בנימין, שהרי כמה פסוקים קודם (מג, טז) מסופר אשר "וירא יוסף אתם את בנימין" – היינו, שיוסף כבר ראה את בנימין בתוך האחים קודם לכן.

וגם קשה לומר שההתרגשות היתה מראי' זו **שראה עכשיו** את בנימין (באופן קרוב יותר), כי גם לאחר ראי' זו לא כתוב מיד "וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו", אלא הכתוב מספר כיצד יוסף שאל "הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי" ואמר לו "אלקים יחנך בני" – ורק בפסוק שלאחר מכן "נכמרו רחמיו".

והדבר מובן בפשטות, שבהיות יוסף בתפקיד של "משנה למלך" כבר זמן ממושך, והוא זה שניהל בפועל את כל ממלכת מצרים ("ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו" – פרשתנו מא, מד), בוודאי היתה הנהגתו ביד קשה, בחזק ובתקיפות, ולכן גם כאשר ראה את בנימין אחיו ובוודאי התעוררה אצלו התרגשות פנימית חזקה, הרי ידע יוסף לשלוט ברגשותיו בלי התפעלות חיצונית.

ומטעם זה לא מצינו בכל הפרשה עד כה שיספר הכתוב על תנועה של התרגשות מצד יוסף בעת דיבורו עם אחיו בכלל, גם כאשר דיברו עמו על ענינים הנוגעים בנפשו וכגון שסיפרו לו שיעקב אביו עודנו חי ועל הצער שיש לו וכו' – כי הנהגתו היתה בתקיפות ובחזק.

[ורק פעם אחת מצינו שהכתוב יפרש "ויסוב מעליהם ויבך" (מב, כד), והי' זה כאשר שמע שאחיו מתחרטים על מכירתו (כפירוש רש"י שם) – אבל גם אז לא היתה זו בכי' גדולה שהצריכה אותו להיכנס לחדרו ולרחוץ פניו, אלא שהוא רק נתרחק מהם לזמן קצר, "שלא יראוהו בוכה", ומיד שב אליהם בחזרה].

ובכן, כאשר הכתוב מספר כאן שיוסף התרגש כל כך, "נכמרו רחמיו", עד ש"ויבוא החדרה ויבך שמה" (ובאופן שהוצרך לרחוץ פניו לפני יציאתו, כהמשך הכתוב: "וירחץ פניו ויצא") – בהכרח שהי' מאורע מיוחד במינו שעורר את יוסף להתרגשות עזה עד שלא יכול עוד לשלוט ברגשותיו, וזה מה שהכריח את רש"י להביא את כל הדין ודברים שהי' בין יוסף לבנימין, וכדלקמן.

ג. לפי רש"י, התחלת הדיבור שבין יוסף לבנימין הי' – "שאלו, יש לך אח מאב? אמר לו: אח הי' לי ואיני יודע היכן הוא".

[ולהעיר, שבמדרש רבה (פצ"ד, ח) אין התחלה זו, אלא שיוסף התחיל מיד לשאול "אית לך בנין" (ובתנחומא ויגש ד', שהתחיל לשאול: "יש לך אשה"). וכעין דברי רש"י הוא בילקוט פרשתנו רמז קנ].

ונראה שמיסוד דיבור זה בלשון הכתוב בפסוק הקודם: "וישא את עיניו וירא את בנימין אחיו בן אמו" – שבזה נרמז שהי' דיבור מיוחד אודות האחוה שביניהם, "יש לך אח מאב".

ואחר כך ממשיך רש"י שיוסף שאל את בנימין ודיבר עמו אודות ילדיו – ונראה שמיסוד זה

בסיום הפסוק הקודם, שאמר יוסף לבנימין "אלֵקִים יִחַנֵּךְ בְּנִי" (ולמעשה גם מבאר בשדה כאן): רש"י שם מפרש, שאמירה זו שאמר יוסף לבנימין, "אלֵקִים יִחַנֵּךְ בְּנִי" – שייכת היא למה שאמר יעקב אבינו בקשר לבניו (וישלה לג, ה): "הילדים אשר חנן אלֵקִים את עבדך"; "בשאר שבטים שמענו חנינה, 'אשר חנן אלֵקִים את עבדך', ובנימין עדיין לא נולד, לכך בירכו יוסף בחנינה".

ומעתה יש לומר, שכשם שהלשון "אשר חנן אלֵקִים את עבדך" ביעקב נאמרה בקשר לַיִדְיוֹ שֶׁ יַעֲקֹב, "הַיִּלְדִּים אשר חנן אלֵקִים", כך כאן, כשיוסף אמר לבנימין "אלֵקִים יִחַנֵּךְ בְּנִי", הי' דיבור מיוחד בקשר לַיִדְיוֹ שֶׁ בְּנִימִין.

ומובן מדוע דיבור זה גרם להתרגשות מיוחדת אצל יוסף:

כאשר יוסף שומע מבנימין על ילדיו, ושומע שבנימין אחיו חדור כל כך ברגש האחוה והגעגועים אליו, שלמרות שבנימין הי' בעת מכירת יוסף צעיר ביותר (בערך כבן עשר שנים), הרי במשך כל השנים לא הפסיק לחשוב אודות אחיו בן אמו ועל הצרות שפקדוהו, עד כדי כך שקרא את שמותיהם של בָּעֶשְׂרֵת בְּנָיו על שמו ועל שם הצרות שמצאוהו, וכל אחד מהשמות מבטא את הצער והגעגועים באופן מיוחד – "מיד נכמרו רחמיו".

[ובזה יומתק מה שציין רש"י "כדאיתא במסכת סוטה" (לו, ב) – ולא ציין למדרש תנחומא (ויגד ד') ומדרש רבה (ב"ר פצ"ד, ח) – כי דוקא במסכת סוטה מבואר איך שֶׁבָּעֶשְׂרֵת השמות של בני בנימין שייכים לַיֹּסֵף והמאורעות שעברו עליו (ואילו במדרשים הנ"ל מבואר שהי' שם אחד או שנים היוצאים מן הכלל – שהיו מטעם אחר);

ולכן מעדיף רש"י לציין ל"מסכת סוטה", שבכך יומתק יותר גודל ההתרגשות של יוסף – ששמע מבנימין כיצד קרא את בָּעֶשְׂרֵת בְּנָיו על שם יוסף ומאורעותיו, איש לא נעדר].

ד. ויש להוסיף:

לפי הנ"ל, ההדגשה כאן היא שבנימין קרא את בָּעֶשְׂרֵת בְּנָיו על שם יוסף אחיו ומאורעות חייו;

אמנם בדברי רש"י מודגש (גם) שהיו עֶשְׂרֵה בָנִים – שכן רש"י מאריך בלשונו ומפרט כיצד יוסף שאל את בנימין "יש לך בנים?" והוא השיב "יש לִי עֶשְׂרֵה" (אף שהי' יכול לקצר ולהביא מיד את תשובת בנימין בדבר שמותיהם של הבנים, "בלע ובכר וכו'").

ולפי דרכנו, יש לבאר את הדיוק במספר זה:

כאמור, הדיבור על בְּנָיו של בנימין נרמז הוא במה שאמר יוסף לבנימין "אלֵקִים יִחַנֵּךְ בְּנִי" – שאמירה זו מקבילה היא למה שאמר יעקב בנוגע לבניו "הַיִּלְדִּים אשר חנן אלֵקִים את עבדך".

ובכן, הקבלה זו מדויקת היא גם במספרה:

כשיעקב אמר "הילדים אשר חנן אלֵקִים את עבדך" – הוא דיבר על אחד-עשר ילדיו (כי בנימין עוד לא נולד);

ואף כשאמר יוסף "אלֵקִים יִחַנֵּךְ בְּנִי" נכללים בזה אחד-עשר: בנימין עצמו, שאליו מתייחס פשט הלשון ("יחנך בני"), ועשרת בניו הנקראים על שם יוסף ומאורעותיו, וביחד הם אחד-עשר אנשים. ודו"ק.

ענין אחד, והוא ממ"ש שם דש"פ ראה שחל בער"ח אלול מפטירין עני' סוערה ומוסיפין פסוק ראשון ואחרון דמחר חודש, הרי שמוסיפין פסוקי מחר חודש גם כשאנו ענין אחד עם הפטרת היום (וצ"ל דבמשנה ראשונה נסתפק אדמו"ר מוהרי"צ בהוספה מנביא אחר כשאנו בחד ענינא, ורק במשנה אחרונה הכריע להוסיף גם באופן כזה). ומעתה מובן שעד"ז הוא בשבת חנוכה שחל בר"ח וכן בש"פ שקלים שחל בר"ח או ערב ר"ח שמוסיפין פסוקים דהפטרת שבת ר"ח או מחר חודש.

והנה באגרת אדמו"ר מוהרי"צ הנ"ל נזכר רק ע"ד הוספת פסוקי ר"ח, ויל"ע גבי פסוקי מחר חודש, שהרי כאשר חל ר"ח טבת בשבת חנוכה ה"ה לעולם א' דר"ח.

ונ"ל שיש מקום לחלק בין הוספת ב' פסוקים או ד' פסוקים, דרך ב' פסוקים שפיר ולא ד' (ובפרט – מב' נביאים שונים). וקצת סמוכין לזה – ממ"ש הב"י בסי' תכה גבי שבת ר"ח אלול דמפטירין עני' סוערה, "ואחר שגמרו ההפטרות אומרים פסוק ראשון מהפטרת השמים כסאי ופסוק והי' מדי חודש לזכר שהיום ר"ח". והנה בב"י שם גופא, בהמשך דבריו, מביא דלעולם כשחל ר"ח אלול בשבת הוא יום א' דר"ח, וא"כ לכאור' יש להוסיף גם הפסוקים דמחר חודש, ומ"מ לא הזכיר הב"י ע"ד הוספת פסוקי מחר חודש, ומשמע קצת שס"ל שאין מוסיפין.

וטעם הדבר בהקדים שסברת ה"ר מנוח הנ"ל דכיון ד"קרינן על פה לא שמי' דילוג" – הובאה בב"י סי' תכה גם

השאלה היא אם להוסיף ענין חדש מנביא אחר, ויתכן דבזה גם הב"י יודה דאין להוסיף, כנ"ל.

והנה בשנת תש"א (לאחרי כתיבת אגרת הנ"ל) הדפיס אדמו"ר מוהרי"צ "סדר הפטרות שיש בהם חילוקי מנהגים" (כהוספה לסידור), והורה אשר בפ' החודש "אם הוא ר"ח או ער"ח אומרים אחר הפטרת החדש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ר"ח או מחר חודש", היינו דגם היכא דהב"י לא כתב להתיר הדילוג – נהגו לסמוך על ההיתר ולדלג ונמכאן יוצא מפורש דלא כמ"ד הנ"ל שטעם הוספת פסוקים היא כדי לצאת לפי הדיעה האחרת כו' – שהרי בפרשת החודש שחל בר"ח או ער"ח אין שום דיעה לדחות ההפטרה דפ' החודש, ומ"מ מוסיפין כנ"ל]. אבל לאידך, גם ברשימה זו עדיין לא אשכחן שהורה בפירושו המנהג בשבת חנוכה ור"ח, וכן לא בפ' שקלים שחל בר"ח או ער"ח.

וע"פ הסברה הנ"ל שמוסיפין פסוקים רק כשב' ההפטרות הם בחד ענינא, שוב אא"פ להוכיח מהוראת אדמו"ר מוהרי"צ גבי פרשת החודש להפטרות חנוכה ור"ח, או שקלים כו' – כי מצינו לומר דגם הוספת פסוקי השמים כסאי או מחר חודש בהפטרות פרשת החודש נחשבת כחד ענינא, שהרי הפטרת פרשת החודש היא ג"כ בענין ר"ח, משא"כ בנדונים הנ"ל שהוספת פסוקי השמים כסאי או מחר חודש היא ענין חדש לגבי הפטרת היום, יש מקום לומר דחיישינן משום דילוג.

מידהו לכאור' יש ללמוד מרשימה הנ"ל שמוסיפין פסוקים מנביא אחר גם אם אינו

עצת יוסף – חלק מפתרון החלומות

ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתרו על ארץ מצרים וי' (פא, לו)

צריך ביאור: מה ראה יוסף ליתן עצת לפרעה, והרי לא נתבקש אלא לפתור את החלום, ולא לייעץ לפרעה מה לעשות (וכמו שהקשו הרמב"ן פרשתנו מא, ד, אברבנאל פרשתנו השאלה הח' ועוד)?

ויש לבאר:

הקושי בפתרון חלומות פרעה, שבעטיו נכשלו החרטומים לפרשם, הוא כמסופר בכתוב (פרשתנו מא, ג): "והנה שבע פרות אחרות עולות וגו' רעות מראה ודקות בשר ותעמודנה אצל הפרות על שפת היאור", כלומר - שהפרות הטובות והפרות הרעות עמדו יחד על שפת היאור. והתקשו החרטומים איך ייתכן שיהיו שני ההפכים - המרומזים בפרות הטובות והרעות - בזמן אחד?

והפתרון לקושי זה הוא בעצתו של יוסף: בשבע שני השבע יקבצו את כל אוכל השנים הטובות הבאות האלה ויצברו בר" (שם, לה), היינו שכבר בשנות השבע יתכוננו לשנות הרעב; ומאידך - בשנות הרעב "והי' האוכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב" (שם, לו), שיאכלו את אוכל שנות השבע. ונמצא, שעצתו של יוסף אינה ענין בפני עצמו, אלא היא חלק מפתרון החלום.

וזהו וי"טב הדבר בעיני פרעה" (שם, לז), דקאי על עצתו של יוסף (ראה רבינו בחיי שם), שמצאה חן בעיני פרעה יותר מעצם פתרון החלום, מאחר שבעצה זו פתר את הקושי העצום שנתקשו בו החרטומים, עד ששבחו "אין נבון וחכם כמוך" (שם, לט).

"מפני כבוד המלכות" – מלכותו של יוסף

וישלח פרעה ויקרא את יוסף וירצוהו מן הכור וגילה ויחלף שמלותיו ויבוא אל פרעה וגילה - מפני כבוד המלכות (פא, יד. רש"י)

הקשו במפרשים (ראה רע"ב. נחלת יעקב ועוד): למה פירש רש"י "מפני כבוד המלכות" רק על "ויגלה", והרי גם "ויחלף שמלותיו" הי' מפני כבוד המלכות?

[ובדרך הפשט יש ליישב, שחילוף השמלות לא הי' דוקא מפני כבוד המלכות, שהרי דרך העולם שהאסירים לובשים בגדים מיוחדים, וכל היוצא מבית האסורים מחליף בגדיו; משא"כ גילוח, שגם האסירים מגלחים שערותיהם בעת הצורך, צ"ל שהי' מפני כבוד המלכות].

ויש לומר בזה ע"ד הרמז:

כתיב "מבית האסורים יצא למלוך" (קהלת ד, יד), היינו שמיד ביציאתו של יוסף מבית האסורים התחיל ענין מלכותו על מצרים (קה"ד שם. ועוד).

והנה, בידי המלך ישנם שני חיובים הבאים מפני כבוד המלכות: א. גילוח, כדמצינו ש"מלך מסתפר בכל יום" (תענית יז, א). ב. לבישת בגדי כבוד, שהמלך "מתקן עצמו ומתנאה במלבושין נאים ומפוארים" (רמב"ם הל' מלכים פ"ב ה"ה).

וזהו הרמז בדברי רש"י "מפני כבוד המלכות" - היינו כבוד מלכותו של יוסף, כי בגילוח זה הותחל כבר אצל יוסף קיום דין גילוח שעל המלך.

משא"כ "ויחלף שמלותיו" לא פירש רש"י "מפני כבוד המלכות", שהרי לא הליבושוהו עדיין בגדי מלכות (ראה יפ"ת (השלם) לב"ר פפ"ט, יא). ורק אח"כ, כשמניחו פרעה למלך בפועל על ביתו ועל כל ארץ מצרים, והלבישו בגדי מלכות - אזי נתקיים בו גם דין "מתנאה במלבושין נאים ומפוארים". וק"ל.

וראה בפרי חדש סי' קמד שכ' דטעם זה עיקר, ומעתה י"ל דב' ההפטרות דהשמים כסאי ומחר חודש נחשבים כעין חד ענינא (דהפטרות ר"ח הוא מחמת ענין ר"ח שנזכר בו, והרי גם בהפטרות מחר חודש מדבר בענין ראש חודש), ולהכי ככה"ג דוקא אין קפידא דטירוף דעת הציבור מערוב תרי ענינא [ועיין היטב בפר"ח שם דכל האיסור דאין מדלגין מנביא לנביא הוא רק בתרי ענינא ולא בחד ענינא].

וי"ט שטעם זה הביא בב"י שם עוד ישוב למנהג הוספת פסוקי שוש אשיש כשיש חתן - "וה"ר מנוח תירץ דכיון דשוש אשיש קרינן על פה לא שמי' דילוג, וכיו"ב כתב מהריב"ח ז"ל בשם נ"י וז"ל שאני שוש אשיש דלאו משום הפטרה קאמרינן לי' אלא כזמר בעלמא", ולכא' אמאי לא הסתפק בטעם התרומת הדשן [ועוד זאת, הרי טעם ד"זמר בעלמא" לא שייכא בהפטרות מחר חודש שפשוט ד"משום הפטרה קאמרינן לי"'] - אלא כי באמת עיקר ההיתר דהוספת פסוקי מחר חודש הוא לא משום טעמי התרומה"ד, וכנ"ל אף התרומה"ד כ' שלא לסמוך לגמרי, אלא עיקר ההיתר דמחר חודש הוא כיון שבלאו הכי הם כמו חד ענינא, כנ"ל, משא"כ שוש אשיש שהוא ענין חדש לגבי הפטרות היום וליכא לעיקר יסוד ההיתר הנ"ל, ולא רצה הב"י לסמוך רק על ההיתר שבתרומה"ד, ולכן מוסיף עוד טעם ד"לאו משום הפטרה קאמרינן לי"'].

ומעתה מחזור היטב טעם ספיקו של אדמו"ר מוהרי"צ בהפטרות שבת חנוכה ור"ח אף שלענין שבת שחל בא' דר"ח נהגו אבותיו נ"ע כהמחבר, כי בחנוכה

בשבת ויום א', ולא באופנים אחרים כגון הך דידן דשבת חנוכה ור"ח, ועד"ז שבת שקלים והחודש שחל בר"ח או ער"ח, ועוד, ומשמע דאכן בהנך אין מוסיפין בדוגמאות הנ"ל, ודוחק לומר דלא פירט משום דסמך אמ"ש בשבת ר"ח. מיהו הא גופא טעמא רבה בעי לחלק בין שבת ר"ח לשאר הדוגמאות.

ובקצות השולחן כ' דהוספת הפטרה אחרת שייכא רק היכא דאשכחן דיעה דס"ל שיש להפטיר הפטרה ההיא, וטעם ההוספה כדי לצאת גם ידי הדיעה ההיא אף שאין הלכה כמותה. וכגון בשבת שחל בא' דר"ח, שהביא הב"י סי' תכה מ"ד שמפטרין מחר חודש ולא הפטרת ר"ח (כי ס"ל דב' דר"ח הוא העיקר). משא"כ בדוגמאות דלעיל דלכו"ע נדחית הפטרת ר"ח או מחר חודש מפני הפטרת היום. איברא דלכא' דוחק גדול לפרש כן דברי הב"י, בשעה שהוא עצמו בי' טעם דבריו רק משום "ליזכר שמחר ג"כ הוא ראש חודש", ולא הזכיר דבר וחצי דבר שהוא כדי לחוש לאידך מ"ד (ומה גם שבשו"ע כלל לא הזכיר ההוא מ"ד).

והנראה בזה, בהקדים דגם התרומה"ד נקט טעמים שלא לחוש להא דאין מדלגין, סיים שם "שטעמים אלו להיכא דנהוג, אבל היכא דלא נהוג לא נהוג כן מחדש", וחזינן דגם לדידי' (שהוא מקור מנהג ההיתר לדלג) לא פשיטא לן דאין לחוש בזה ולכתחילה אין לנהוג כן. ומעתה י"ל דבדוקא לא הזכיר הב"י הך הוספה בשאר מקרים כיו"ב, כי עיקר הטעם שאין מדלגין הוא כדפירש רש"י בסוגיין מפני "טירוף הדעת" (מחמת שינוי הענינים),

הסידור מודפס
לעילוי נשמת
הרה"ח ר' יהודה לייב ב"ר
מרדכי אברהם ישעי'
ע"ה נפטר
מזכור ב"ק אדמו"ר ז"ע
נלכ"ע י"ד ניסן ה'תשס"ג
הנעב"ה

הסידור מודפס
לזכות
הרב שמוען הלוי שחי'
בן לאה
לרפאה שלימה וקרובה
הנעב"ה

תשובה בבחירה חפשית

מדוע ציער ראובן את אחיו כאשר התחרטו על חטאם? / כיצד המתין הרמב"ם עם "עמוד התורה והמצווה" עד סוף ספר המדע? / מדוע תשובה מתוך צרה אינה תשובה שלימה? / וכיצד "בחירה חפשית" היא יסוד עבודת התשובה מכל צדדי?

עבודת התשובה השלמה שלימד ראובן את אחיו

כאשר איים יוסף על אחיו, ודרש לאסור אחד מהם עד אשר יביאו את בנימין, הבינו האחים שצרה זו באה להם בסיבת מכירת יוסף, ואף קיבלו על עצמם את האשמה, באמרם "אבל אשמים אנחנו על אחינו, אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו, על כן באה אלינו הצרה הזאת" (פרשתנו מב, כא).

כאשר שמע ראובן את דברי הוידוי והחרטה, העצים את הדברים והוסיף עליהם: "הלוא אמרתי לכם לאמר אל תחטאו בילד, ולא שמעתם, וגם דמו הנה נדרש" (שם כב).

אודות הוספת ראובן ביארו המפרשים (כלי יקר, ספורנו ואוה"ח עה"פ. וראה גם רמב"ן כאן פסוק כא. אלשיך כאן. ועוד), שהשכטים סברו שיוסף הי' חייב מיתה על פי התורה (כמבואר במפרשים הנ"ל. ועיי' גם בפ' לריש פר' וישב), וחרטתם הייתה רק על האכזריות "בהתחננו אלינו ולא שמענו". ועל כך הבהיר להם ראובן שטעו, וחטאם הוא גם בעצם המכירה – "וגם דמו הנה נדרש".

ויש לתמוה תמיהה רבה:

מידת אנושיות היא, שכאשר נמצא אדם בצרה וצוקה רח"ל, והרי לבו שבור והוא מכיר באשמתו ומצדיק עליו את הדין, הנה צריך לדבר אל ליבו ולנחמו ולעודדו, ובוודאי שלא לבוא ולהגדיל את כובד אשמתו.

ואם כן, מאחר שהשכטים כבר היו עומדים ומתוודים על אשמתם, והצדיקו עליהם את הדין, מדוע בא ראובן והוסיף בחומר חטאם, וממילא גם בחומר העונש? הנהגה זו אינה מתאימה לכאורה למידת אנושיות, ובוודאי לא להנהגה הראויה מראובן בכור ישראל כלפי אחיו.

בדין אין מדלגין מנביא לנביא ונפק"מ להפטרת שבת חנוכה שחל בר"ח

יפלה ברעת הב"י אימתו ס"ל להתיר דילוג מנביא לנביא ע"פ ראיות ליסוד ההיתר וטעמו / עפ"ז יסיק לענין הוספת פסוקי הפטרת ר"ח ומחר חודש – בהפטרת שבת חנוכה שחל בר"ח, וידון בשיטת אדמו"ר חב"ד בזה

לדילוג, שהביא כמה טעמים דהאידנא אין חוששין להא, עיי"ש.

והנה, כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב מליובאוויטש בהגהותיו לסידור הביא הנהגת אביו כ"ק אדמו"ר מהר"ש, דבשבת ר"ח נהג כהמחבר ולא כהרמ"א. אולם גבי הפטרת שבת חנוכה שחל בר"ח, כתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש באגרת דיש להסתפק אם להזכיר פסוקי ר"ח לאחר הפטרת שבת חנוכה "מצד הטעם שאין מדלגין מנביא לנביא". ויל"ע מאי שנא ממנהג אבותיו הנ"ל בשבת ר"ח. ונ"ל דיסוד הספק בדברי הב"י עצמו שהביא מנהג ההוספה רק גבי ר"ח שחל

גרסי' במגילה כד. בדין קריאת הפטרה "אין מדלגין מנביא לנביא", וכ"ה לדינא בשו"ע או"ח סי' קמד. והנה בהפטרת א' דר"ח שחל בשבת נח' המחבר והרמ"א בסי' תכה וקמד, דלהמחבר מפטירין הפטרת ר"ח (השמים כסאי) ומוסיפין פסוק ראשון ואחרון דמחר חודש "לזכר שמחר ג"כ הוא ר"ח", וברמ"א דקורין רק הפטרת ר"ח ואין מוסיפין כן, שלא להפסיק מנביא לנביא. ובב"י הא דלהמחבר לא חיישי' לאיסור דילוג כ' בב"י בסימנים הנ"ל דמקורו בתרומת הדשן גבי ישוב המנהג דכשיש חתן מוסיפים אחרי ההפטרה מפסוקי הפטרת שוש אשיש ולא חיישינן

נותנים בתבואה מעפר המקום – חשיבות הביטול בלימוד התורה

אוכל שדה העיר אשר סביבותי נתן בתוכה
נותנין בתבואה מעפר המקום, ומעמיד את התבואה מליקב
(כא, פס' רש"י)

יש לפרש בעבודת האדם לקונו:

"תבואה" - היא רמז לתורה שהאדם לומד
ונצברת אצלו, כפירוש התוס' (סנהדרין מב,
א ד"ה רוב תבואות) "בעל שמועות הוא בעל
חיתין".

אמנם, כדי "להעמיד את התבואה", היינו
כדי שהתורה שלמד תיקלט במוחו ותתקיים
בנפשו כדבעי, ולא תתקלקל ח"ו - עליו
ליתן בתוכה "עפר", שהוא ענין הביטול, ע"ז
שיזכור תמיד שהתורה היא תורתו של הקב"ה,
ומי הוא ומה הוא האדם שיתגאה בה. וכמ"ש
(נוסח אלקי נצור. ברכות יז, א) "ונפשי כעפר לכל
תהי" וסמך לי' "פתח לבי בתורתך", היינו
שע"י הביטול "כעפר" נעשית פתיחת הלב
ללימוד התורה.

ועפר זה צ"ל "עפר המקום" דוקא: הביטול
צריך להיות באותו מקום וענין - בלימוד
התורה, שלא יתגאה בה ולא יבקש להתכבד
בה, ולא שיהג בביטול ובשפלות בדברים
אחרים (כגון להימנע מהרבצת תורה וכיו"ב),
אבל יתגאה ויתכבד בתורתו.

הדרך לעורר רחמים על הנפש

וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו
שאלו בו יש לך בנים א"ל יש לי עשרה, א"ל ומה שמך, א"ל
בלע ובכר וט', א"ל מה שובך של שמות הללו, א"ל בולם ע"ש
אחי והצרות אשר מצאוהו, בלע שנבלע בין האומות כו'. מיד
נכמרו רחמיו. נכמרו - נתחממו
(פס' ל רש"י)

יש לבאר ע"פ דרך החסידות:

איתא בספר לקוטי תורה (בהר מ, ד) לכ"ק
אדמו"ר הזקן נ"ע: "הנה ישראל נקראו על שם
יוסף, כדכתיב נוהג כצאן יוסף (תהלים פ, ב),
וצריך לעורר רחמים על בחי' בנימין, שנק' בן
אוני וכו', ולרחם על ניצוץ אלקות שבו".

ועפ"ז יש לבאר, שבדברי רש"י נרמז איך
יוכל האדם לעורר בעצמו את הרחמים על
נפשו:

תחלה "ע"ש אחי" - היינו שעליו להתבונן
במעלת הנשמה, שמתחלה היתה דבוקה
ומאוחדת בהקב"ה - "אחי", "חצובה מתחת
כסא הכבוד" (ראה זח"ג כט, ב), וקדושה לאין
שיעור.

אח"כ "הצרות אשר מצאוהו" ו"נבלע בין
האומות" - היינו להתבונן בירידת הנשמה
ממקום מעלתה, "מאיגרא רמה לבירא
עמיקתא", ונתלכשה בגוף חומרי, ושוכנת בו
ביחד עם נפש הבהמית ויצר הרע, עד שהאדם
יכול לעבור על רצון השי"ת ר"ל.

וכשיתבונן בכל זה בעומק הענין - אזי
"נכמרו" - נתחממו, היינו שיתחמם ויתלהט
לב האדם ברשפי אש שלהבת, ויתמרמר מאוד
על מעמדו ומצבו, ויעורר רחמים על הנשמה.

ועל ידי זה מעורר את מדת הרחמים
שלמעלה, ומרחם עליו הקב"ה ומוציאו
ממצבו הנחות, ומעלהו למעלה מעלה.

לקראת שבת

צרה אינה "מקרה נקרי"ת"

ביאור העניין:

כתב הרמב"ם (ריש הל' תעניות) כאשר אדם נמצא בצרה, אות היא כי חטא ועליו לשוב ולתקן
מעשיו ובכך תסור מעליו הצרה, שכל עיקרה לא באה אלא לעוררו לתשובה. ואילו כאשר
ממשיכים כרגיל, ואומרים שהצרה "מקרה נקרי"ת", הרי "תוסף הצרה צרות אחרות".

והיינו, שאין די בכך שהאדם מכיר באשמתו ומצדיק עליו את הדין, כיוון שמטרת הצרה
היא לעורר את התשובה, וכל עוד שלא ישוב מחטאו עדיין לא מילאה הצרה את שליחותה.
ורק כאשר שב בתשובה "זה הוא שיגרום להסיר הצרה".

וזו הייתה גם כוונת ראובן בתוכחתו לאחיו, שבזה בא להעמידם על דרך התשובה, בכדי
שתסור מעליהם הצרה. ונוסף על כך שהבהיר להם שעליהם לשוב גם על המכירה ולא רק על
האכזריות, הנה מתוך דבריו נמצאו למדים שכל עיקר תשובתם לא הייתה מספקת, ובדבריו
ביאר את אופן התשובה הרצוי הנדרשת מהם, וכפי שיתבאר.

"עמוד התורה והמצווה"

את מהות ואופן התשובה הנכונה יש ללמוד מדברי הרמב"ם בפרק חמישי מהלכות תשובה.
בפרק זה, מעמיד הרמב"ם יסוד גדול, אשר השי"ת העניק לאדם "בחירה חפשית" לבחור
בטוב או ברע: "רשות לכל אדם נתונה, אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות
בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו".

יסוד זה הוא עיקר גדול באמונה, שהרי אם אין בחירה חפשית אין שייך לצוות על האדם
לעשות דבר מה שהרי אין לו שליטה על מה שיעשה, וגם אין ליתן שכר ועונש על דבר שאינו
בבחירתו. ומכל מקום המתין הרמב"ם עם יסוד זה והעמידו רק בהלכות תשובה.

והדבר תמוה לכאורה, מדוע לא הציב הרמב"ם את "עמוד התורה והמצווה" (שם ה"ג) בריש
ספרו, בתחילת ספר המדע?

ויש לומר הביאור בזה, שאת שאר המצוות ניתן לקיים גם לולא עניין הבחירה. שהרי גוף
מעשה הנחת תפילין ונטילת לולב אפשריים גם אם הבורא הי' מכריח את האדם לעשותם. ורק
עניין השכר ועונש והיצווי מיוסד על יסוד הבחירה החפשית.

אמנם, מצוות התשובה אינה שייכת כלל ללא יסוד הבחירה החפשית. עצם קיום מצווה זו
אפשרי רק כאשר האדם יודע כי בחירה חפשית ניתנה לו והוא שליט ואחראי על כל מעשיו:

אילו לא הייתה בחירה חפשית לאדם, הרי לא הי' שייך שיתחרט על חטאיו, שהרי אינו
אשם ואחראי להם. כל עניין החרטה שייך רק כאשר האדם מכיר ש"החוטא הוא הפסיד את
עצמו", וממילא "ראוי לו לבכות ולקונן על חטאיו, ועל מה שעשה לנפשו וגמלה רעה" (שם
ה"ד), והרי הוא מתחרט ושב בתשובה נכונה. וממילא נמצא שעצם מעשה התשובה אינו שייך
לולא עניין הבחירה החפשית.

תשובה שאינה מ"יראה" ומ"כשלון כח"

אמנם, יש למצוא בלשון הרמב"ם כאן עומק לפנים מעומק:

לא זו בלבד שאין התשובה אפשרית אלא כאשר האדם מכיר באחריותו למעשיו, אלא יתר על כן: התשובה האמיתית והנכונה היא רק תשובה שבאה בעצמה מבחירתו החפשית של האדם!

לפעמים שב האדם בתשובה מסיבות צדדיות. אם "מיראה" או "מכשלון כח" (רמב"ם הל' תשובה פ"ב ה"ב). תשובה כזו, אינה באה מן האדם עצמו שהחליט לשוב אל ה', אלא מחמת הצרה או סיבות אחרות. תשובה מעין זו אינה שלימה, משום שכאשר יש סיבה הגורמת אל התשובה, הרי אין וודאות שהיא תתמיד ותביאו תמיד לדרך הישר, ויתכן שלאחר זמן ישוב לסורו.

והלא את שיעור התשובה כבר העריך הרמב"ם, שעלי' להיות עד ש"יעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם" (רמב"ם שם ריש פ"ב). ובוודאי שתשובה מסיבה צדדית אינה מבטיחה שלא ישוב לחטא לעולם, כי לשם כך זקוקים לתשובה הבאה מבחירתו החפשית של האדם דווקא.

וזהו מה שדייק הרמב"ם לומר לאחר שמבאר עניין הבחירה: "הואיל ורשות כל אדם נתונה לו כמו שבארנו, ישתדל אדם לעשות תשובה ולהתודות בפיו מחטאיו ולנעור כפיו מחטאיו". וכוונתו בזה, שלאור עניין הבחירה, צריך האדם שהתשובה לא תבוא כתוצאה מסיבה צדדית, ולא מצד הכרח מלמעלה, אלא דווקא באופן ש"ישתדל" מבחירתו החפשית ומרצונו האמיתי, לעשות תשובה כראוי.

עומק טענת ראובן

על פי היסודות האמורים, יובן מהלך דבריו של ראובן, וטענתו כלפי אחיו:

האחים הביעו בדבריהם את קבלת האשמה על חטאם "אבל אשמים אנחנו", ואף התחרטו ושובו בתשובה על מכירת יוסף, אבל כל זה הי' כתוצאה מן הצרה שניתכה על ראשם. הם הדגישו בדבריהם "על כן באה אלינו הצרה הזאת". והיינו שהתשובה נבעה אצלם מחמת הצרה.

תשובה כזו, אינה מבטאת את רצונו האמיתי והחפשי של האדם, אלא שהייסורים הכניעו את ליבו, וכיוונו אותו לדרך הטובה, אבל תשובה מרצונו החפשי והאמיתי אין כאן. תשובה כזו אינה מתייחסת לגמרי לאדם, כי יש עוד גורמים לתשובה זו, ורק תשובה מבחירה חפשית מיוחסת לגמרי לאדם וניתן לבטוח שכוונתו באמת לשוב אליו ית'.

וזו הייתה טענת ראובן לאחיו:

ראובן הי' זה ש"פתח בתשובה תחילה" (בראשית רבה פפ"ד, ט), וכאן בא ללמדם תשובה אמיתית היאך נעשית. הוא טען כלפיהם שתשובתם נובעת מן הצרה, ואמיתית עניין התשובה

הנדרשת מהם הוא לזכור ולהכיר במה שאמר להם כל הזמן "אל תחטאו בילד". התשובה צריכה לנבוע מתוך הכרה בגודל החטא, ולא מקושי העונש והייסורים.

לא למצוא תירוצים וגורמים לחטא

יש למצוא עומק נוסף במה שבחירה חפשית היא יסוד עניין התשובה:

לא זו בלבד שעליו להרגיש אשם בחטאו, ולא די בכך שהתשובה צריכה לבוא מבחירתו החפשית ולא מצד הכרח של ייסורים, אלא עוד זאת שעליו להרגיש שהחטא נעשה מבחירה חפשית לגמרי, ולא מצד שום סיבה אחרת.

פעמים שהאדם מרגיש שאינו אשם כל כך בחטאו. אמנם הוא הי' יכול להימנע מן החטא, אך הלא היו עוד גורמים לחטא, כמו סביבתו שהביאתו לחטא, או סיבה פרטית שאירעה לו ומחמתה לא הי' יכול כל כך להינצל מן החטא. וממילא, אף שהוא שב בתשובה, אינה תשובה אמיתית, מאחר שאין כאן הכרה ברורה בחטא, ואינו מרגיש שהוא מדעתו ורצונו עזב את ה'.

ורק כאשר מכיר באמת שהוא לבדו בחר לחטא, אז מרגיש באמת שנתרחק מהשם והרי הוא חוזר באמת ובלב שלם.

ודברים אלו מדויקים בלשונו של הרמב"ם, שלאחר שכבר כתב את יסוד הבחירה החפשית, ממשיך ומביא רא' לדבריו מדברי ירמי' באיכה:

"הוא שירמיהו אמר מפי עליון לא תצא הרעות והטוב . . נמצא זה החוטא הוא הפסיד את עצמו. ולפיכך ראוי לו לבכות ולקונן על חטאיו . . הוא שכתוב אחריו מה יתאונן אדם חי וגו'. וחזר ואמר, הואיל ורשותנו בידינו ומדעתנו עשינו כל הרעות, ראוי לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו, שהרעות עתה בידינו, הוא שכתוב אחריו נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה וגו'".

אין דברים אלו רא' בלבד מדברי הכתובים ליסוד שהעמיד בריש הפרק. אלא יש בזה גם הוספה והדגשה, שהתשובה שמבחירה חפשית, באה דווקא כאשר מכירים שהחטא נעשה בבחירה חפשית מוחלטת ולא על ידי גורמים אחרים.

והוא שמדגיש הרמב"ם מפסוקי הנביא שכאשר מכיר האדם באמת ש"מפי עליון לא תצא הרעות והטוב" אלא "מדעתנו עשינו כל הרעות", הרי עליו להתבונן בכך **שהוא בלבד אשם בחטאיו**, "נחפשה דרכינו ונחקרה", ואזי יגלה שהחטא נעשה בבחירה חפשית, וממילא אז יהי' "נשובה" בבחירה חפשית אמיתית ובתשובה נכונה.

וגם פרט זה מודגש בדברי ראובן: "הלא אמרתי אליכם לאמור "אל תחטאו בילד ו^{לא} שמעתם". כלומר, שהחטא שייך אליהם לגמרי, וגם הם לא שמעו לדברי ראובן מרצונם ומבחירתם.

ודווקא תשובה מעין זו, היא תשובה שלימה, ובכוחה להסיר את הצרה מעליהם. ולכן, הי' ראובן מוכיחם ומשדלם לשוב כראוי, בהיותו זה שפתח בתשובה, ועתה הוא מלמדם את דרכה של התשובה האמיתית.